

Кібальник Л. О.

кандидат економічних наук, доцент, докторант
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

На початку ХХІ ст. відбувається глобальне переформатування світового простору, змінюються його складники та зв'язки між ними. В основі таких змін лежать гео економічні трансформації. Під гео економічними трансформаціями пропонуємо розуміти якісні та кількісні зміни у системі відносин розподілу світових ресурсів і доходу.

Гео економіка є відносно новою наукою, тому і методологія її вивчення лише розробляється. М. Згуровський, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, В. Андрійчук, І. Бистряков та В. Будкін зауважують, що гео економіка має власну методологію та методологічний інструментарій, засновані на об'ємному, просторовому сприйнятті світу – геогенезисі [1]. Відомим також є методологічний підхід щодо аналізу гео економіки запропонований Е. Кочетовим у його праці «Гео економіка. Освоєння світового економічного простору» [2]. Він пропонує застосовувати два напрями у дослідженні сучасної світогосподарської системи: стратегічний і кон'юнктурний. З точки зору окремо взятої національної економіки або держави, оцінки її місця у світогосподарських зв'язках, обґрунтування та розробки відповідної стратегії цей аналіз, на нашу думку, має неабияке значення для гео економічної теорії.

Що стосується власне гео економічних трансформацій, то у цьому контексті, на нашу думку, більш доцільно використати багаторівневий підхід запропонований А. Філіпенком щодо вивчення гео економічного розвитку, а саме таких його складових: філософського, загальнонаукового, конкретнонаукового та технологічного [3]. До речі, про два з них (другий і четвертий) пише і Е. Кочетов, конкретизуючи їх, як «метод системного аналізу» і «моделювання економічних процесів» [2, с. 156-159].

Перший методологічний підхід – філософський, дає нам уявлення про

узагальнене розуміння трансформацій як безперервних кількісних та якісних перетворень в процесі еволюційних та революційних змін. Цей процес передбачає руйнування або знищення істотних елементів старої системи та формування нових складових: цілей та методів їх досягнення. Як наслідок – виникнення нового явища, суспільного порядку, системи тощо.

Основою загальнонаукового підходу як наступного рівня дослідження є системний аналіз. Його зміст полягає в комплексному вивченні складних об'єктів як єдиної цілісної системи у нерозривному зв'язку з усіма її складовими елементами. Власне системний аналіз – це сукупність методів і способів дослідження складних об'єктів, процесів, багаторівневих та багатокомпонентних систем, що спираються на комплексний підхід, врахування взаємозв'язків і взаємодії між елементами системи як у середині, так і поза її межами [4]. Якщо спробувати застосувати цей метод до аналізу геоekonomічних трансформацій, то послідовність етапів їх дослідження може бути такою: вивчення геоekonomічних трансформацій як підсистеми геоekonomіки та їх класифікація; розробка показників якісної та кількісної характеристики геоekonomічних трансформацій; виявлення закономірностей і тенденцій трансформаційних процесів у геоekonomіці; складання моделей подальших трансформацій у геоekonomічному просторі.

Структурованість системи завжди передбачає відповідну ієрархічність, здатність до саморозвитку на основі внутрішньої енергії. Це, в першу чергу, стосується власне трансформаційних процесів. Адже структура – це певна система трансформацій, що має власні закони, самозберігається та збагачується внаслідок реалізації трансформацій [5, с. 49-50]. Отже, використання цього методу передбачає здійснення певних дій з метою з'ясування структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи. Не менш важливим у застосуванні системного підходу є розуміння цілісності досліджуваного явища. Саме за таких умов використання методології системного аналізу дає можливість зрозуміти внутрішню природу, характерні риси та особливості геоekonomіки та геоekonomічних трансформацій.

Ще один загальнонауковий підхід, який у сучасній науковій думці викликає особливу зацікавленість, але водночас його застосування є досить складним і неоднозначним – це синергетика. Вона досліджує складні, динамічні, впорядковані, перехідні, відкриті, нерівноважні системи. З одного боку, синергетика пояснює природу економічних систем як більш-менш стабільну, з жорсткою онтологією, прозору та відносно просту. З іншого – вона характеризує ці системи як нелінійні, нестійкі, відкриті, з динамічною ієрархічністю, що ускладнює їх вивчення, а особливо прогнозування змін та розвитку. Водночас синергетичний підхід дає можливість аналізувати трансформації у геоekonomіці під кутом зору її багаторівневості, між елементами якої існують складні вертикальні та горизонтальні зв'язки. Таким чином, геоekonomічні трансформації передбачають якісні та кількісні зміни кожного складника на всіх рівнях цієї системи: мікро- (рівень корпорації), національному (рівень окремої країни), регіональному (між країнами, на певній території світового господарства), глобальному (весь світовий економічний простір).

В основі синергетики лежить принцип підпорядкування, коли зміна складників вищого рівня впливає, а точніше, визначає поведінку елементів нижчого

рівня. Наприклад, створення міжнародних інтеграційних угруповань, розробка та впровадження ними елементів єдиної економічної політики впливає на діяльність національних економік, що входять до їх складу (ЄС, НАФТА, ОПЕК та ін.). Іноді вона дуже принципово змінює як внутрішню, так і зовнішню політику цих країн, їх участь у доступі до ресурсів одна одної та розподілі доходів.

Оскільки геоekonomіка – це складне системне утворення, то, виходячи з базових основ синергетичного підходу, трансформаційні процеси, що в ній відбуваються, не можуть мати конкретно визначеного вектора змін. За словами А. Гальчинського, внаслідок хаосу і бифуркації нове у відкритій системі виникає «не як системно детерміноване явище, а як реалізована альтернативна ймовірність (можливість)» [6, с. 122]. Внаслідок цього, результати трансформації можуть бути як позитивними (прогресивними), так і регресивними. Застосувавши такий підхід до аналізу геоekonomічних трансформацій, можна помітити, що сам процес розвитку геоekonomіки прискорюється, система втрачає цілісність, виникає велика кількість можливих варіантів змін.

Наступним рівнем дослідження є конкретна науковий методологічний підхід. На його основі можна визначити спрямованість геоekonomічних перетворень та їх динаміку у просторі й часі. Ґрунтується він на застосуванні цивілізаційного і світ-системного аналізу, які дають можливість розглянути геоekonomічні трансформації під кутом зору змін у структурі світогосподарського порядку. Головна ідея цивілізаційного підходу полягає у виокремленні певних типів і видів цивілізацій, виявленні закономірностей економічного характеру щодо їхнього виникнення, розвитку та занепаду. З точки зору цього методологічного підходу геоekonomічні трансформації слід розглядати як певні зміни в самих цивілізаціях. Або як кардинальні кількісні та якісні зрушення, що призводять до виникнення нових цивілізацій. Цивілізації – це теж складні динамічні системи, тому трансформації в них призводять до спадів та піднесень, розпаду чи злиття і, навіть, зникнення таких. Цивілізаційний розвиток безпосередньо впливає на процес формування геоekonomіки, під його впливом геоekonomіка набуває специфічних ознак, виникають протиріччя та відмінності у функціонуванні геоekonomічних моделей, створених за різних цивілізацій. Водночас геоekonomіка має здатність поглинати цивілізаційні відмінності.

Конкретна наукова методологія створила підґрунтя для розуміння сучасної багатополарності світового господарства. Саме світ-системний підхід пояснює трансформації геоekonomічного простору під впливом переформатування центрів впливу та залежності. Сучасна структура світової економіки передбачає її поділ на ядро (центр), периферію та напівпериферію. Характерною ознакою такої світобудови є те, що співвідношення між цими структурними елементами геоekonomіки може змінюватися під впливом часового фактора.

Для аналізу геоekonomічних трансформацій такий підхід має особливе значення, оскільки відповідна структура світоустрою сформувалась якраз під впливом трансформаційних процесів у світовому господарстві, з одного боку, і впливає на подальші якісні зміни у взаємозв'язках між національними економіками та іншими суб'єктами світового господарства – з іншого. Зокрема, це формування інтернаціоналізованих відтворювальних ядер або циклів, які поєднують в один відтворювальний процес суб'єктів з різних країн, це «блукання» таких ядер, їх

переміщення у межах світового господарства. Це заміна власне Вестфальської (1648 р.) системи як основи геоекономічного розвитку на Філадельфійську (1776 р.). А саме: відхід від ідеї національної економіки, розвиток якої стимулюється державою у процесі здійснення індустріалізації та перехід до культивування глобального ринку, планетарної конкуренції, мережових економічних систем, високих технологій як основи світового та національного розвитку.

Технологічний рівень аналізу ґрунтується на принципах усіх попередніх рівнів і є основним інструментом аналізу. Прикладні дослідження, які він передбачає, уможливають подальші узагальнення теоретичного аналізу та висновків. Власне на їх основі здійснюються подальші екстраполяції, прогнозування тощо. До такого роду технологій можна віднести глобальну модель світового господарства на 1970-2000 рр. В. Леонт'єва; модель World 3 Й. Рандерса та Ден. Медоуза; модель світового демографічного та технологічного зростання М. Кремера; нову міжнародну економічну або глобальну модель (GEM – global economic model [1]. Ці моделі можна використовувати для оцінки наслідків геоекономічних трансформацій та перспектив розвитку геоекономіки в майбутньому.

Отже, запропонована методологія аналізу геоекономічних трансформацій дає можливість зрозуміти їх зміст, природу, характер та напрямок. Зауважимо, що перед сьогоднішньою науковою думкою постає важливе питання формування нової парадигми вивчення та передбачення подальшого геоекономічного розвитку. Адже існуюча методологія не дає відповіді на питання: як запобігти краху людської цивілізації та, особливо, наслідкам глобальних економічних і фінансових криз.

Література

1. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна : монографія / [М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, В. С. Будкін та ін.]. – К. : Видавничий Центр «Академія», 2010. – 323 с.
2. Кочетов Э. Г. Геоекономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов. – М. : Норма, 2006. – 528 с.
3. Філіпенко А. С. Методологія геоекономічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2007/5-6/200705.html>
4. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб./ Купалова Г. І. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
5. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
6. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. – К. : «АДЕФ – Україна», 2010. – 572 с.